

Nieuwsbrief van de Vrienden | Juni 2024

Object in de kijker

Een ijzeren hertog uit Toledo begon een lange oorlog met een schrikbewind

Het wordt een pronkstuk op onze najaarstentoonstelling *Eeuwige Lente – Tuinen en Wandtapijten in de Renaissance*: een allegorie op de wreedheid in de vorm van een schilderij, met als onderwerp het schrikbewind van de Hertog van Alva. Don Fernando Álvarez de Toledo, zoals de 'ijzeren hertog' eigenlijk heette, was een geduchte veldheer die de Spaanse Habsburgers al sinds 1535 had gediend in gevechten met de Turken en in Italië. Die houwdegen van hoge Spaanse adel vond Philips II dé geschikte man om de haarden van opstand in de Lage Landen uit te doven. De Beeldenstorm had in de zomer van 1565 grote vernielingen aangericht in onze kerken en de lokale overheden hadden niet ingegrepen. Philips II nam het vooral zijn edelen in de Lage Landen kwalijk dat ze niet waren opgetreden tegen de beeldenbrekers en de opstootjes die ermee gepaard gingen.

Zo kwam Alva met een leger van 10.000 geharde tercios uit Spanje in de zomer van 1566 afzakken naar onze streken. In augustus was hij in Brussel en hij stelde meteen een speciale rechtbank in om de schuldigen te straffen. Dat was de Raad van Beroerten, die al snel de Bloedraad werd genoemd. Alva zelf zat de Raad voor en zag erop toe dat 10.000 veroordelingen, waarvan 1100 doodstraffen, werden gevonnist. Zo werden op 5 juni 1568 Egmond en Horne onthoofd op de Brusselse Grote Markt.

Die gebeurtenis, die heel Europa schokte, is afgebeeld op ons schilderij, dat een halve eeuw later gemaakt werd door een anonieme schilder. Het komt uit het Centraal Museum van Utrecht en vertoont de baardige Alva op zijn troon, met links van hem een andere in de opstandige kringen gehate figuur, Philips' voornaamste raadgever in de Nederlanden Granvelle, die in 1559 aangesteld was als aartsbisschop van Mechelen. Hij zet Alva met een op diens oor gerichte blaasbalg aan tot huiveringwekkende straffen. Een duivelachtig persoon houdt achter de twee de kronen van Paus en Koning omhoog. Leden van de Bloedraad staan rechts van hun voorzitter, die de ketting vasthoudt waarmee zeventien maagden geketend zijn. Die maagden stellen de zeventien provinciën voor die de Habsburgse Nederlanden in die jaren telden. Aan de kant van de kijker zijn de door hun wapenschilden aangeduide provincies Brabant, Vlaanderen, Zeeland, Friesland en Holland afgebeeld. Rechts daarvan staan leden van de Staten Generaal afgebeeld, die deels uit ontzetting hun hand voor de mond slaan.

Om de wandaden van de ijzeren hertog aan te geven toont het schilderij drie vensters die uitzicht bieden op de gieren die wachten op de kadavers, de onthoofding van Egmond en Horne en de galgen voor de andere slachtoffers. De landvoogdes Margaretha van Parma ('Madame Confiscatie') haalt ervoor met een sleepnet de verbeurd verklaarde goederen bijeen.

Een gruwelijk geheel dat de schanddaden van de Spaanse bezetter wilde vastleggen.

Onder de afbeelding staat te lezen:

Eersamen hier siet ghij lustigh wt gestreken

Duc Dalba in sijnen tijrannigen troon met sweerden boylen stroppen besteken

Scheurende met de hant slants preveligen school.

Gramvelle die vlijtich arbeijt om duijvels loon blaest hem dooren vol deur vraeckende haet

dies haer den duijvel elck laet sien een croon te verdienen

deur tvoorstaen van den geestelijcken staet.

Bij hem staen scherprechter en sijnen bloetraet

Voor hem knielen als slauwen in banden 17 Joncvrouwen seer desolaet

die werpen Gods woort wt haere handen en vallen deur neer, hem te voet.

Haer vrome inwoonders siet men worgen en branden blijckende aen Horen en Egemont

en die vant verbont die waeren onthalst

en in de bloetmeers gront vist Madame Confiscatie het goet.

De Staeten stoppen wt vreesse demont ste staensde als stocken.

Natuurlijk ging het zoals bij elke oorlog niet zozeer om de feiten als wel om de emoties. In 1615, middenin het Twaalfjarig Bestand, wilden de opdrachtgevers van dit schilderij met deze bloedige herinneringen oproepen tot hernieuwde oorlog. Dat lukte ze: zes jaar later begon men opgewekt aan nog eens dertig jaar oorlogsgeweld. Nu, ruim vier eeuwen later, kunnen wij ons afvragen of de wereld er zoveel redelijker op is geworden... De Eeuwige Lente is nog niet overal doorgebroken, maar dus wél in ons Hof van Busleyden, vanaf december 2024!

Rogier Chorus